

bil tako slab, da se ni mogel sam privleči do svojega ležišča in sta ga morala dva podpirati.

Medtem je pridiral sanitetni četovodja Kafka, Čeh in v civilu prekajevalec, s sanitetno patroljo. Prišel je še ravno o pravem času, ker bi bili sicer zlili na božjastnika čeber ledenomrzle vode. Ko so Kašulja naposled odnesli v bolniško barako, so Talerhofovci zagnali urnobesen krik, kakor bi ga bili odnesli v samo mrtvašnico. Obmolknili so šele, ko je bilo treba iti po večerjo.

Pri razdelitvi večerje je spet nastal velik hrup; Talerhofovec Hromada, ki je bolehal za tako imenovano gladovno sušico in se nikdar ni mogel nasititi, je hotel izmakniti večerjo za odsotnega Kašulja. Kuhar Denk, zamazan in debeluhast sitež in velik prijatelj narednika Roma, mu je že napolnil šalo, ko ga je nekdo opozoril, da je Kašulj v bolniški sobi.

„Kaj, kradel bi rad?“ se je zadril Denk, zgrabil Kašuljevo posodo, jo strgal iz Hromadinih rok ter izlil večerjo po tleh, Hromado pa z zajemalko lopnil po glavi.

Nihče si ni upal kaj ziniti h kuharjevemu početju, ker je nedaleč od kuhinje stal feldvebel Rom in si grizel ustnice.

Še dolgo po večerji se je iz spodnjega pograda, kjer so ležali Talerhofovci, slišalo pritajeno ihtenje, kakor bi nekdo poskušal zadušiti krčevit jok.

Čez nekaj časa je Rogelj narahlo sunil svojega soseda Amuna v rebra.

„Kaj je?“ je vprašal ta.

„Ali si že videl jokati odraslega moža?“

„Hm — razen pri pogrebih — prav za prav še ne,“ je zamišljeno odvrnil Amun.

„Potem pojdi in poglej Hromado...“

Posestna struktura Slovenije

T. Zupan

Doslej so mnogi skušali prikazati vas in „vaščane“ kot neko homogeno trdno skupnost, ki jo vežejo isti življenjski interesi. Poudarjajoč skupno panogo proizvodnje in slični zunanji milje — v razliko od mestnega — so zanemarjali in razpostavljali različne delovne odnose in različne socialne kategorije, ki so se v teku stoletij izoblikovale na naši vasi.

V resnici je slovenska vas že davno prešla iz štadija enakosti vaščanov. Naša vas je močno diferencirana — na eni strani se množijo vrste kmetske revščine, ki je brez zemlje, na drugi strani pa je vedno več zemlje v rokah nekmetskih, zemlji in vaškemu življenju odtujenih elementov. Skrajnost odtujitve vasi predstavlja absentizem — popolna odsotnost lastnikov posestev, kamor prihajajo samo na oddih, ob žetvi in trgatvi ali pa niti tedaj. Proletarizacija podeželja je zavzela tolikšen obseg, da so cele vasi in celi okraji, kjer skoraj ni več — pravih

kmetov. Popolnoma so se izgubili med množico bajtarjev, poljedelskih in tovarniških delavcev in drugih „priložnostnih kmetov“.

Politične stranke so ustvarjale svoje pozicije na vasi, opirajoč se na ta ali oni sloj. Liberalizem je našel svojega zaveznika v nosilcu kapitalizma na vasi — v vaškem trgovcu, gostilničarju in podobno. Konservativna katoliška plast se je utrdila s pritegnitvijo konservativnega proti „mestu“ kot predstavniku kapitalizma razpoloženega trdnega kmeta. Delavsko gibanje skuša uvrstiti v svoje vrste — kmetski proletariat in pridobiti za zaveznika srednjega in malega kmeta. Nاپori delavstva, dati trajen pečat celokupni slovenski politiki, so propadli prav zaradi njegove nezasidranosti na vasi, ki je spričo pretežno agrarnega značaja Slovenije odločilnega pomena za naše politično življenje.

Med kmetski proletariat, ki je brez vsake zemljiške ali hišne posesti, štejem posle in dninarje, ki so v deputatnem razmerju z lastniki. V zadnjo skupino spadajo viničarji v vinorodnih predelih, majerji in huberji v gozdnih predelih ter ofri.¹ Zaradi slabe statistike je nemogoče točno ugotoviti njihovo številčno stanje. Uratnik ceni število poslov na 50.000, dninarjev v vinogradih na 14.000 in delavcev v gozdovih na 7000. Zadnja številka bo najbrže prenizka.

Te številke se nanašajo na ozemlje bivše Kranjske in Spodnje Štajerske. Na Koroškem je število polj. delavstva višje, na Goriškem nižje. Na Koroškem, kjer je diferenciacija še večja kot v ostali Sloveniji, je 33,6% v poljedelstvu zaposlenih oseb — poslov in dninarjev. (Po štetju 1902.) Po istem štetju je bilo na bivšem Kranjskem v isti kategoriji samo — 9,3% v poljedelstvu zaposlenih oseb.²

Zlasti številne so plasti kmetskega polproletariata, ki se deloma preživlja na lastni, deloma na najeti zemlji, deloma živi od meznega dela. Po svojem socialnem položaju se te plasti popolnoma izenačujejo s kmetskim proletariatom.

Vrsta obratov	Število obratov		Ima celokupne površine		Ima njiv		Ima gozdov	
	absolutno	v %	absol. ha	v %	absol. ha	v %	absol. ha	v %
0 — 5 ha	88.800	57,4	169.300	13,3	68.200	23,5	35.700	6,7
5 — 10 ha	28.800	18,7	207.700	16,2	65.300	22,5	66.000	12,4
10 — 20 ha	24.500	15,8	344.000	26,9	87.000	30	128.000	24,1
20 — 50 ha	10.800	7	306.600	24	51.000	17,8	136.000	25,7
nad 50 ha	1.700	1,1	250.900	19,6	18.100	6,2	165.300	31,1
Skupaj	154.600	100	1278.500	100	290.400	100	530.600	100

Poljedelski obrati dravske banovine po stanju iz l. 1931.

¹ Obširnejši prikaz bistvenih razlik med posameznimi skupinami, glej, Uratnik, Poljedelsko delavstvo v Sloveniji.

² Podatki avstrijske državne statistike.

Večina zemljiških posestnikov (57'4%) ima manj kot 5 ha zemlje.³ Posestvo z manj kot 5 ha pa poprečno nikakor ne zadošča za preživljanje rodbine, saj se računa, da potrebuje 1 oseba za preživljanje povprečno 1 ha obdelovalne zemlje. Zlasti primanjkuje na teh posestvih gozda, ki je nujen sestavni del kmetškega gospodarstva. Gozd daje stavbni les, les za kurjavo in steljo. Dobra polovica zemljiških posestnikov Slovenije ima samo 6'7% celokupne gozdne površine.

Po kakovosti je bajtarska zemlja najslabša, kmetška boljša in veleposestniška najboljša. Bajtarske „flike“ so navadno za vasjo, na hribu, v zamočvirjenem ali presuhem svetu. V istem vrstnem redu se vrsti kvaliteta gozdov. Bajtarski gozd — kolikor ga sploh je — je prazen in nekultiviran („svetel“), kmetški deloma izsekan, samo veleposestva so še ohranila krasne in nedotaknjene gozdove. Po likvidaciji agrarne reforme so veleposestniki odstopili polit. občinam najslabše gozdove in neproduktiven svet, ohranjene gozdove pa so obdržali sami.

Medtem ko ima dobra polovica posestnikov samo 13'3% celotne površine, ima 8'1% posestnikov z nad 20 ha zemlje — 43'3% celotne površine. Slaba desetina ima skoraj polovico slovenske zemlje, dobra polovica jo ima komaj sedmino. Če to razmerje izrazimo v absolutnih številkah, vidimo, da ima 88.800 zemljiških posestnikov samo 169.200 ha, nasprotno pa ima gornjih 12.500 posestnikov 557.700 ha. Na enega izmed spodnjih 88.000 ne pridejo niti štirje johi, na enega izmed gornjih 11.000 pa blizu 100 johov.

Največja razlika je med bajtarji in veleposestniki. Posestnikov z nad 50 ha je 1700 in imajo 19'6% celotne površine, torej več kot 88.800 malih posestnikov skupaj. Ta veleposestva so po večini gozdna, saj obsegajo veleposestva 165.000 ha ali 31'1% vseh slovenskih gozdov.

Tudi ribniki, jezera in reke so pretežno last večjih posestnikov. Posestniki z nad 50 ha zemlje imajo v svoji lasti 38'4% vseh privatnih jezer, ribnikov in rek, kjer imajo svoj privatni ribolov. Škofijska veleposest v Savinjski dolini ima svoj ribolov v gornjem toku Savinje. Lovišča divjačine so na veleposestvih privatna last veleposestnika, če le-ta poseduje nad 115 ha. Lovišča na kmetški zemlji so večinoma v rokah posestnikov, grofov, trgovcev, industrijcev in podobno. Najlepša lovišča v Sloveniji Št. Janž in Slovenja vas na Dravskem polju ima v zakupu celjski industrialec Westen.

Gornji podatki se tičejo poljedelskih obratov kot gospodarskih enot. Ti podatki se ne ujemajo popolnoma z lastninsko pravnimi odnosi. Kapitalistični zakup je v Sloveniji sicer redek; kapitalistična agrarna proizvodnja, — kateri najbolj ustreza oblika kapitalističnega zakupa —, se ni razvila v večji meri. Pač pa je razširjen kmetški zakup. Večji kmetje dajejo bajtarjem zemljo v zakup, večinoma „za odsluž“. Bajtar-zakupnik je dolžan delati na kmetovem posestvu določeno število dni in tako „odslužiti“ zakupnino. Kmet si na ta način

³ Podatki o posestni strukturi so posneti po uradnem štetju l. 1931.

najceneje zasigura delovno moč v času sezone. Ta slika meznega dela krije v sebi neverjetne možnosti izkoriščanja bajtarstva in ga spravlja v veliko materialno in politično odvisnost od velikega kmeta. Pri nas obsega najeta zemlja 30.400 ha; to zemljo uživajo večinoma posestniki do 5 ha.

Posestne razlike stopnjujejo razlike v posesti živega in mrtvega inventarja. Za stanje živine imamo podatke iz l. 1902. Po takratnem stanju je bilo na bivšem Kranjskem in Sp. Štajerskem 81.600 posestnikov s pod 5 ha zemlje. Od teh 81.600 jih je redilo govedo — 51.700. Brez krave, ki predstavlja v takih domovih „pol življenja“, je bilo — 29.900 posestnikov. Zanje je dobesedno veljal izrek „kajža je rajža“. Na posamezno veleposestvo z nad 100 ha pa je prišlo — 16 glav goveje živine, na veliko med 50—100 ha pa — 9 glav. Mali kmet je imel povprečno po 3 goveda. — Še slabše je bilo s konji. Izmed vseh pritlikavih posestnikov jih je redilo konje samo — 3800. To so bili deloma bajtarji-vozniki, deloma pa nepoljedelci. Tudi med kmeti so le redki imeli konja. Vsak peti mali kmet in vsak tretji srednji kmet je redil konje. Šele pri velikih kmetih in veleposestnikih (50—100 ha) so redili konje pri vsaki drugi hiši.

Pomanjkanje goveje živine in konj ni samo znamenje bede, temveč tudi vzrok mnogih težkoč pri obdelovanju zemlje. Gnojenje bajtarske zemlje je zaradi pomanjkanja živine nezadostno. Ta nedostatek stopnjuje pomanjkanje primernih gnojnih jam. Prav za bajtarska in malokmetska posestva so značilne primitivne gnojne jame, navadno pred hišo; iz njih odtekajo in izparevajo najboljše snovi že tako pičlih gnojil. Ni brez podlage ljudski dovtip, da „bajtarsko zemljo gnojijo ptiči“.

Brez lastne vprežne živine je tudi obdelava zemlje nujno slabša ter kmetsko delo težje in dolgotrajnejše. Mnogi bajtarji najemajo orača in voznika pri bogatejšemu kmetu „za odsluž“. Kmetski orač in voznik pa je na razpolago šele takrat, ko je delo na njegovem posestvu že opravljeno in ko je često že minul ugoden čas za oranje in pospravo pridelkov. V Prekmurju zorjejo kmetski posestniki po trikrat svoje njive, najeti orač pa zorje bajtarsko zemljo samo enkrat. Mnogi bajtarji obdelujejo zemljo namesto s plugom in brano z motikami ter nosijo pridelke z njive, les in steljo z gozda. — Delo na odslužek in dninah odvzema bajtarju najugodnejši čas za delo na lastnem posestvecu. Ne le najboljša zemlja in boljše orodje, tudi delovne moči pripadejo v najugodnejšem času večjim posestnikom. Ni redek primer, da delajo bajtarji po opravljeni dnevni dnini na odslužu ponoči na lastnih njivicah.

Mrtvi inventar na naših kmetijah je primitiven in obrabljen, na posestvih do 5 ha pa ga često sploh ni. Posestniki, ki nimajo najmanj 2 krav, ne morejo imeti ne pluga ne brane in voza ne drugega poljedelskega orodja. Kmetski orači in vozniki jim opravijo težja dela s svojim inventarjem. — Bajte in bajtarska „gospodarska poslopja“ se že na zunaj ločijo od kmetskih po svoji primitivnosti in zastarelosti. V njih ni ne dovolj prostora ne zraka in svetlobe, često so v enem ne le spalna soba in kuhinja, temveč tudi hlev in kurnik. Puste bajte brez

sonca in zraka so legla jetike in drugih bolezni. Popravilo in obnova bajt je stalen pereč problem njih gospodarjev.

Bajtar ni v slabšem položaju od kmeta samo na področju proizvodnje, temveč tudi na področju trgovine, kredita in zadružne samopomoči. Njegov položaj je v tem pogledu sličen položaju malega kmeta (5—10 ha). Mnogi bajtarji prodajo pozimi živinče za nizko ceno, ker jim primanjkuje sena, spomladi, ko se odpre paša, pa kupujejo živino za višje cene. Najmanjši posestniki so v stiski prisiljeni prvi prodati svoj skromni monokulturni pridelek (hmelj, vino, sadje), medtem ko večji posestniki lahko počakajo na ugodnejše cene in zmanjšajo posredniški dobiček. — Še večje prednosti imajo večji posestniki na področju kredita. Bajtar s pod 5 ha zemlje praviloma ne bo dobil nikjer kredita, nedostaja mu zvez in realnih jamstev za povračilo. — Javna pomoč kmetom in kmetiska samopomoč (gospodarske in kreditne zadruge) koristi v prvi vrsti večjim posestnikom. Le-ti so najbolj zainteresirani na zadružni prodaji pridelkov in nakupu izdelkov in umetnih gnojil, oni imajo vpliv v Kreditni zadrugi. Cene in zadružna trgovina nista osrednja problema malega kmeta in bajtarja. — Javna pomoč za povzdigo kmetijstva, cenena dobava cementa za gnojne jame, organizacija kmetijskih šol in kmetijskega pouka sploh, poljavno delo raznih selekcijskih in drugih organizacij koristi predvsem večjim posestnikom. Ureditev gospodarstva z gnojem s pomočjo države pospešuje travništvo in živinorejo na velikih kmetijah in veleposestvih. Do l. 1932. je bilo v Sloveniji z javno pomočjo napravljenih blizu 4000 cementnih gnojnih jam.⁴ Teh 4000 imajo predvsem veliki in izjemoma srednji kmetje. — Često se razvijejo kmetске zadruge v orodje enega ali več velikih kmetov, ki s pomočjo zadruge izkoriščajo celo vas. Od tod ostra kritika „zadruga je oderuga“. S tem seveda nočemo zanikati velikega pomena nekaterih zadrug za boljšo organizacijo kmetскеga kredita, trgovine in deloma celo proizvodnje.

Bajtar ni ne kmet ne delavec. Za kmeta mu primanjkuje zemlje in inventarja, za delavca — popolne nevezanosti na kraj in čas zaposlitve. Bajtar združuje v sebi v najširši meri negativne postavke kmeta (izčrpanost zemlje, primitivnost inventarja in neracionalnost proizvodnje, odvisnost od letin in živinskih bolezni) in najhujše zlo mezdnega delavca — brezposelnost. Zato marsikje pravijo: „boljše je navadnemu delavcu kot bajtarju“.

Vsa dosedanja izvajanja zahtevajo nekaj dopolnil. Doslej smo ločili različne sloje na vasi zgolj po obsegu njihovih posestev. Smatrali smo posestva z manj kot 5 ha za bajtarska.

Pri tem smo izločili različne važne momente, kot je lega in kakovost zemlje, obseg investicij in stanje zadolženosti. Dolinsko plodno posestvo s 5 ha v bližini večjega trga se lahko uveljavi kot vrtno in mlekarsko gospodarstvo in popolnoma pridobi značaj kmetije. Hribovska „kmetija“ z 10 ali še več ha malo

⁴ Kmetijstvo dravske banovine. Str. 73. Ljubljana. 1933.

plodne, za obdelavo neprikladne zemlje, z izsekanim gozdom in oddaljenim tržiščem pa ne more preživljati svojih družinskih članov. Posestvo s pod 5 ha intenzivnega vinogradništva ima bolj značaj kmetije kot posestvo z 20 ha ekstenzivne živinoreje in poljedelstva na neplodni zemlji. — Smatramo, da se te diference izenačujejo med sabo in da je povprečna klasifikacija po posestvenem stanju — pravilna.

Druga korektura se tiče poklicne sestave zemljiških posestnikov. Po štetju 1931. je izmed 154.000 zemljiških posestnikov 33.000 takih, ki jim je poljedelstvo — stranski poklic. Po ogromni večini so to posestniki s pod 5 ha. Sem spadajo vaški obrtniki, meščani in delavci v tovarnah in na železnici. V teh 33.000 so všteti verjetno tudi tkz. „kmetje-delavci“, sloj, ki je zlasti močan v okolici industrijskih središč. Tu se veže mezdno delo z maloposestniško proizvodnjo za potrebe gospodinjstva.

Tudi ta korektura bistveno ne spremeni gornjih ugotovitev. Na sloj „kmetov-delavcev“ se še povrnemo.

Razvoj na vasi je v teku stoletij diferenciral nekdanjo enolično množico kmetov. Na eni strani je naraščalo število tistih, ki so imeli premalo zemlje — kmetijski proletarijat in polproletarijat; na drugi strani pa se je večalo število tistih, ki niso bili več kmetje, ker so vedno bolj in bolj postajali kapitalisti v poljedelstvu — gostilničarji, trgovci itd.

Kdo je kmet? Po mišljenju, ki vlada ponekod na našem podeželju, je kmet vsakdo, ki ima konja. Po tem mnenju je bilo l. 1902. na bivšem Spodnjem Štajerskem in Kranjskem samo — 22.800 kmetov, kar je pa odločno premalo. Kmet je samostojen poljedelski proizvajalec na lastni zemlji; ta zemlja je po obsegu tolikšna, da mu je edino zaposlitveno področje. Nadalje je značilna za definicijo kmeta njegova duševna nadgradnja: način življenja, mentaliteta in običaji — vse kar je v tesni zvezi z njegovim posebnim položajem v proizvodnji. Zato ni kmet, kdor živi v mestu in hodi od časa do časa na svojo ekonomijo. Prav tako ni kmet bajtar, ki mu proizvodnja na lastni zemlji z lastnim orodjem in delom ni edini vir dohodkov.

Toda tudi plast kmetov je gospodarski razvoj razjedel, polariziral. Izoblikovale so se kategorije malih, srednjih in velikih kmetov. Loči jih različna mentaliteta, način proizvodnje in zlasti posestne razlike.

Posestniki med 5—10 ha so mali kmetje. Karakteristika malega kmeta je obdelava zemlje zgolj z lastnimi družinskimi člani. Po računih Filipa Uratnika more živeti na takih posestvih povprečno po 6 oseb, kar odgovarja srednje številni kmetijski rodbini. Po kalkulaciji istega avtorja se na teh posestvih ujema število potrebnih delovnih moči in število v gospodarstvu zaposlenih družinskih članov. Obe številki se gibljeta med 76.000—78.000. Izmed vseh kmetijskih kategorij je mala kmetija najmanj racionalizirana, razsipavanje z delovnimi močmi največje. Oprema male kmetije z najmodernejšimi pripomočki poljedelske tehnike, stvar, o kateri sanjajo nekateri naši gospodarstveniki, je izključena. Celo

v Nemčiji, ki ima neprimerno naprednejše kmetijstvo, je mala kmetija nujno ostala — primitivna. Medtem ko ima vsak tretji nemški veliki posestnik z nad 100 ha traktor, je traktor na posestvih z izpod 10 ha — silno redka prikazen.⁵ Moderno kmetijstvo zahteva velikih posestnih enot, na katerih pridejo šele do izraza njegove tehnične pridobitve. Prav tako je na mali kmetiji nemogoče „umno kmetijstvo“ v smislu velikokmetskega naprednega gospodarstva, za katerim stremi velika večina naše agr. tehnične literature. Mali kmet si ne more nabaviti modernega nemškega pluga, ki ga priporoča „Kmetovalec“ glasilo Kmetijske družbe, ker mu je predrag. Stroški za transport, davek in carina za boljši plug iz Nemčije znaša blizu 1000 din.⁶ Pri tem cena pluga sploh ni všteta! Malo kmetsko gospodarstvo kratko in malo ne prenese tolikšne obremenitve za eno samo poljedelsko orodje. Četudi „Kmetijska zbornica“ še tako poudarja pomen železnega pluga, ki orje globlje kot leseni plug in poveča donos za 100%, vendar se vedno več malih posestnikov zateka k lesenemu plugu, ker ne zmore stroškov niti za navaden kovaški plug. Zapostavljanje poljedelstva kot celote prihaja na malih posestvih do najbolj drastičnega izraza.

Kot pri kmetskem proletariatu in polproletariatu je tudi v sloju malih kmetov močna težnja po zemlji in gozdu. Več zemlje je pogoj, da se mali kmet povzpne do srednjega. Kljub velikemu gozdnemu bogastvu Slovenije tudi ta sloj trpi na pomanjkanju lesa in stelje. Na enega posestnika iz te skupine pride samo 2 ha gozda. Hektar normalno ohranjenega gozda ima do 3 m³ letnega prirastka; 6 m³ pa običajno ne zadošča za potrebe malokmetskega gospodarstva in gospodinjstva. Vrh tega ima mali kmet redkokdaj „normalno ohranjen gozd“. Prav malokmetski gozdovi spadajo med najbolj izsekane. — Mali kmet ni samo izčrpal svoje gozdne „železne rezerve“ temveč je tudi najbolj zadolžen. Zunanja znamenja propadanja kmetije — izsekanost gozda, prezadolženost, neobnavljanje inventarja, ekstenzivnejše poljedelstvo in živinoreja — vsa ta znamenja so najbolj očita na mali kmetiji.

Socialni položaj malokmetske družine se približuje položaju poljedelskega proletariata in polproletariata. Ta razvoj v izenačenju je očit zlasti v krizi, ko zdrkne mali kmet globoko v pavperizem. Malega kmeta prištevamo v vrsto — vaše bede.

Ugotovitve o malem kmetu veljajo v manj zaostreni obliki za srednjega kmeta. Srednji kmet (10—20 ha) dela pretežno z rodbinskimi člani, deloma pa že z mezdnimi delavci (dninarji, manj posli). V tej skupini potrebujejo okrog 111.000 delovnih moči, družinskih članov z glavnim poljedelskim poklicem pa je — 69.000. Razliko 40.000 krijejo z mezdnim delom (Uratnik). Srednji kmetje imajo med vsemi kategorijami posestnikov največ njiv — 30%. Skupaj z malimi kmeti in bajtarji imajo 76% vseh njiv, kar dokazuje pretežno malo in srednje kmetski značaj naše poljedelske proizvodnje v ožjem smislu (njivske

⁵ Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich, Berlin, 1935.

⁶ Kmetovalec, 15. februarja 1940.

dela z izgubo, sami pa so se posvečali bolj donosnemu gozdarstvu, vinogradkulture). Slaba kakovost zemlje za njivske kulture ni privlačevala velikih posestnikov. Prepuščali so njive slabše kakovosti kmetskemu ljudstvu, ki „lahko“ ništvu in deloma živinoreji.

Malih in srednjih kmetov je v Sloveniji nad 53.300 ali okrog 90% vseh kmetov (34,5% vseh posestnikov). Ta plast je razmeroma mnogoštevilna, politično in kulturno trenutno bolj razgibana kot kmetški polproletariat. V pretežno agrarnih deželah predstavlja množičnega nosilca kmetških gibanj. Zanj, zlasti za srednjega kmeta, je osrednje politično vprašanje politična osamosvojitve izpod vpliva mestne reakcije ter zveza s progresivnimi mestnimi silami. Ta sloj je napravil prve samostojne korake v slovensko politično življenje v zvezi s hrvaškim kmečkim gibanjem.

Zadnjo plast kmetov tvorijo veliki kmetje. Na velikih kmetijah se prav tako kot na srednjih veče mezdno delo z rodbinskim, vendar prevladuje mezdno delo (deklet, hlapci, pastirji, dninarji). Na teh kmetijah že srečamo tu in tam knjigovodstvo, ki je na malih kmetijah nepoznano. Veliki kmet računa in kalkulira, kaj se mu rentira in kaj ne. Proizvodnja za lastne potrebe se je na teh kmetijah najbolj umaknila proizvodnji za trg. Po štetju 1931 je bilo v Sloveniji 10.800 velikih kmetij ali 7% vseh poljedelskih obratov. Nekateri od njih, zlasti v nižjih kategorijah, so prav za prav srednje kmetije, to velja posebno za obrate z ekstenzivno živinorejo ter za „planinske kmetije“. Nekaj posestev z iznad 50 ha pa moramo šteti med velike kmetije (velekmetije). Kajti kljub veleposestniškemu obsegu gospodarstva so njih družinski člani še vedno zaposleni v lastnem kmetijskem obratu in ohranijo kmetško nadgradnjo: mentaliteto in način življenja.

Po kulturi so velike kmetije specializirane predvsem za živinorejo in gozdarstvo. Na teh 7% posestev odpade 31,9% pašnikov in 26,1% travnikov. Velike kmetije in veleposestva imajo 51,7% slovenskih pašnikov in 56,8% slovenskih gozdov. To so v prvi vrsti gozdna veleposestva in velike gozdne in živinorejske kmetije na slovenskem zapadu (Gorenjska, Koroška, Notranjska, zapadni Štajer).

Nekateri veliki pašniki, zlasti na planinah so srenjska last. Toda največ pravic do teh pašnikov imajo prav veliki kmetje. Veliki kmetje so pokupili „pravice“ na teh planinah in imajo po 5 ali še več „pravice“ do srenjskega pašnika, mali kmet pa ima samo $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ ali kvečjemu 1 „pravico“. Vsaka pravica pomeni določeno število glav goveje živine, konj ali ovac, ki jih sme tak solastnik pripeljati v planino. Od tod tožbe malih kmetov, da jim gruntarski konji in govedo popasejo na planini vso travo.

V krizi je veliki kmet močno prizadet. Mnoge velike kmetije razpadajo in propadajo, mnoge se po svojem gospodarskem položaju približujejo srednjim: omejujejo proizvodnjo, odpuščajo najete in naprezajo domače delovne moči, zlasti otroke. Toda mentaliteta velikega kmeta ostane v bistvu vedno enaka. Ošabnost v ravnanju z nižjimi sloji na vasi, častihlepje, preračunljivost in lakomnost ostanejo slej ko prej. Silno izjemen je primer, da bi se pripadnik nižjega

sloja poročil na veliko kmetijo. Pravilno poudarja katoliški ideolog g. Jeraj: „Prleški kmet se kot vzvišeni fevdalec loči od malega kmeta, želarja in najemnika ter viničarja . . . med njimi vlada skoraj razredna ločitev . . . Večji kmeti so prvaki v vasi. Hočejo, da jim drugi priznajo večjo veljavo. Mnogi (posebno dninarji) itak gospodarsko zavisijo od njih. Manjši kmeti pa molče priznavajo premoč in veljavnost večjih . . . Nekateri večji kmetje se često prelevijo v pravcate vaške magnate, ki vso vas hudo strahujejo v gospodarskem, političnem in duševnem oziru . . .“⁷

Ta „skoraj razredna ločitev“ vasi —, ki ji g. Jeraj ne ve zdravilnega leka — je ključ za spoznanje političnih razmer na vasi. Zaradi svoje gospodarske premoči je veliki kmet doslej odločujoč o politični usmeritvi vasi. Od njega so odvisni bajtarji in posli, on je vplival na srednjega kmeta.

Doslej smo obravnavali samo tisti del slovenskega ozemlja, ki je po l. 1918. prešel v Jugoslavijo. Preostane nam še kratek oris posestne strukture na Koroškem in na Goriškem.

Po štetju 1902. leta je bilo na Goriškem 68% vseh zemljiških posestnikov s pod 5 ha zemlje, 29'2% posestnikov s 5—20 ha in 2'6% posestnikov z 20 do 100 ha. Število veleposestev z nad 100 ha je obsegalo samo 0'2% vseh zemljiških posestev. Prevladuje še v večji meri kot v ostali Sloveniji najmanjša zemljiška posest. Intenzivnost kulture v nekaterih predelih (vinogradi, sadovnjaki) sicer nekoliko ublaži to sliko, vendar ne zabriše pretežno proletarskega in polproletarskega značaja goriške vasi. Število velikih kmetij je v primeri z ostalo Slovenijo minimalno. Pomanjkanje sloja velikih samotnih kmetov je eden izmed razlogov najmanjše konservativnosti goriških Slovencev.

Kot predstavlja Goriška maloposestniško skrajnost na slovenskem ozemlju, tako predstavlja Koroška velikoposestniško skrajnost. Na Koroškem je velikih kmetij (20—100 ha) — 25%, t. j. četrtnina⁸ vseh zemljiških posestev. Prav tako je na Koroškem najbolj ohranjena veleposest (nad 100 ha), ki obsega 3'1% vseh obratov. Ta veleposest ima 37'4% vseh pašnikov, 54'7% vinogradov, 61'5% planin in 46'4% gozdov. Borih 3'1% zemljiških posestnikov ima 41'0% celokupne površine Koroške. Živinoreja, gozdarstvo in vinogradništvo je pretežno monopol fevdalne in kapitalistične zemljiške gospode in nekaterih največjih kmetov (Herrnbauern). Na nasprotni strani družbene lestvice pa je na slovenskem ozemlju najštevilnejša množica poslov in dninarjev, zlasti je visoko število poslov. Bajtarstvo obsega 39'2% zemljiških posestnikov. To je razmeroma nizka številka. Zavedati pa se je treba, da je koroška bajtarska zemlja skrajno slaba in da so njeni lastniki pretežno navezani na mezdni zaslužek. Slovenska politika na koroški vasi se je doslej najbolj opirala na sloj konservativnih trdnih kmetov pod vodstvom duhovščine. Ob zaostitvi političnih prilik po 1938. l. pa ta sloj

⁷ Dr. J. Jeraj, Naša vas. 1933. Str. 116 in str. 82.

⁸ Uradno štetje 1902. Pozneje se stanje ni bistveno izpremenilo.

prenehava biti njena glavna opora. Težišče slovenstva prehaja na delavca, bajtarja, malega in srednjega kmeta. Narodnostni popisi 1939. l. dokazujejo to tendenco.

Zaključek dosedanjega pregleda je jasen: značaj slovenske vasi je pretežno proletarski. V tem smislu Slovenci nismo narod malih kmetov, temveč narod bajtarjev. Celih 57,4% „zemljiških posestnikov“ ima manj kot 5 ha zemlje. Vaška beda vključuje 76,1% „posestnikov“. Delo za politično prebujo in osamosvojitve vaške bede — teh najštevilnejših plasti slovenskega naroda je temelj vsake progresivne politike na vasi. Te plasti niso zgolj zaveznik, temveč sotrp in soborec v isti vrsti z industrijskim proletariatom. Predstavljajo drugo, velikemu kmetu in meščanstvu nasprotno politično in organizacijsko jedro na vasi.

Vsaka „kmetška politika“, ki skuša zabrisati to osnovno dejstvo slovenske vasi, je objektivno ovira za prebujo najbolj zapostavljenih in najbolj številnih plasti na vasi. Prav tako je neosnovana vsaka filozofija, ki skuša na osnovi delovnega in življenjskega vaškega miljeja ustvariti teorijo o skupni fronti vseh vaščanov proti vsem v mestu in izven agrarne proizvodnje zaposlenim osebam. Osnovnih razlik ni v miljeju proizvodnje, temveč v odnosih proizvodnje in v socialnem življenju.

Pred nevihto

Lili Novy

Nekjé je burja za gorami,
nevihta, blisk in tresk in grom,
sopara pa, ki ždi nad nami,
pritiska vse, kar diha, k tlom.

Negibno log in trstje čaka
in ribnik več ne valovi.
V modrini jezni, brez oblaka,
nebo nas gleda in molči.

Trdo nam groza v žile sili,
uprti — sohe — smo v portal,
ki dolgo skozenj so hodili
berač, kmet, kralj in kardinal.

A zdaj se težki temelj stresa,
vse bliže rjove groma glas.
Morda bo ura, polna besa,
zdrobila stavbo, dver in nas.